

Knobbelzwanen ringen in de stad

Henk Koffijberg en Ton Eggenhuizen

Stadsvogelonderzoek is lange tijd een stiefkindje geweest. Enkele vogelwerkgroepen voerden stadsdekkende inventarisaties uit en lokaal werden parkjes uitgekamd. Ringonderzoek beperkte zich voornamelijk tot broedgevallen (bijvoorbeeld Blauwe Reiger, Ransuil en Sperwer) en wat tuinvangwerk. Van grotere omvang is het ringwerk aan Kok- en Stormmeeuwen in de stad (o.a. Frank Majoor). Toen wij het plan opvatten om Knobbelzwanen in de stad te gaan ringen, was de verbazing bij veel mederingers dan ook van het gezicht af te lezen. Dat had niet alleen te maken met het ringen in de stad (veel pottenkijkers en dus risico op 'gedoe') maar zeker ook met het ringen van stadse Knobbelzwanen: "Je gaat toch geen parkbeesten ringen?". Wij zagen echter door dit ringwerk mogelijkheden om figuurlijk én letterlijk zeer dicht op een onderzoeksobject te kunnen zitten. De vogels zijn immers goed zichtbaar en tam en het onderzoeksgebied is goed ontsloten. In principe kunnen we de paren jaarrond volgen. Bovendien vertonen de broedparen redelijk ongestoord gedrag omdat er geen nestpredatoren (waaronder boeren) aanwezig zijn.

Doel en methode

Ons onderzoek is gericht op het ontrafelen van de broedbiologie en overleving van stadse knobbelzwanen. De stad heeft voordelen (veel voedsel, hogere wintertemperatuur, menselijke betrokkenheid bij het wel en wee), maar ook nadelen (veel obstakels als bruggen, vervelende jeugd, honden). In Groningen loopt al vele jaren een langlopende studie naar Knobbelzwanen (Knobbelzwaanwerkgroep, Avifauna Groningen). Door een goede samenwerking tussen de Groningse en Flevolandse zwanenonderzoekers ontstaat de uitgelezen mogelijkheid om verschillen tussen polder- en stadswanen in beeld te brengen. Daarnaast willen we meer zicht krijgen op de relaties tussen de populatie in de stad en het buitengebied. Deze tweede vraag heeft een relatie met populatiebeperkende maatregelen ter

bescherming van landbouwgewassen. Dergelijke maatregelen zijn bijvoorbeeld in Noord-Holland in het Faunabeheerplan opgenomen. Echter, voor het voorspellen van het effect van dergelijke maatregelen is het van belang om zicht te hebben op de uitwisseling tussen stadse zwanen en polderzwanen. Het Faunabeheerplan maakt namelijk geen onderscheid tussen de stad en het buitengebied en het lijkt niet waarschijnlijk dat maatregelen in het stedelijk gebied genomen worden.

Het vangen van stadse zwanen is betrekkelijk eenvoudig. De vogels worden met brood nabij of zelfs op de wal gelokt en met de hand of met een zwanenhaak gevangen. Vervolgens worden de poten boven de staart samen gebonden en onrustige vogels krijgen om het lijf en vleugels een band. Op deze manier zijn de vogels makkelijk te ringen, te meten en te wegen. Jaarlijks ringen we ruim 98% van alle pullen van de ca. 35 Almeerse paren. Ten behoeve van het vogelgrieponderzoek van de Erasmus Universiteit worden uitstrijkjes gemaakt van keel en cloaca. Omdat de ringen in de stad goed zijn af te lezen en om kostentechnische redenen, hebben we afgezien van het aanbrengen van kleurringen en halsbanden.

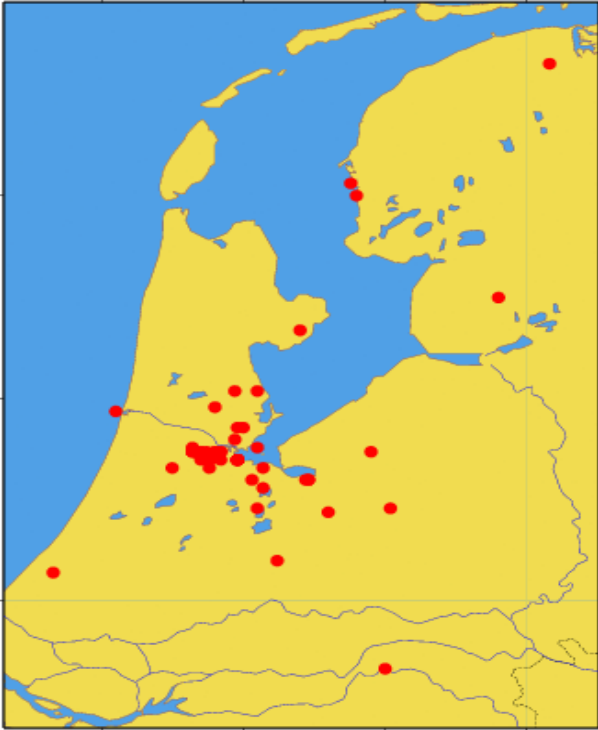
Resultaten

Sinds 2003 zijn nu ruim 800 Knobbelzwanen in Almere geringd. Daarvan zijn 54 vogels buiten Almere gemeld (figuur 1). Verder zijn 4 vogels elders geringd en in Almere door ons teruggevonden (tabel 1). Uit de kaart met terugmeldingen blijkt dat veel vogels in stedelijk gebied worden teruggemeld (37 x). Dit laat zich voor een groot deel verklaren door het waarnemereffect. Zo zijn de Amsterdamse aflezingen vrijwel allemaal verricht door Willem van der Waal. Naast de interstedelijke uitwisselingen zijn er ook diverse terugmeldingen buiten het stedelijk milieu bekend geworden, met name uit Waterland en de Vechtvallei (4x geschoten, 1x verkeer, 6x afgelezen, 1x predatie, 1 x verward in net, 4 dood zonder opgave oorzaak).

Tabel 1. Gegevens van drie elders geringde vogels die in Almere zijn teruggevonden

nummer	Ringplaats	Ringdatum	Geringd als	Eerste tmd Almere	Status
800P800P	Lettelberterpetten, Gn	10-08-1998	pull polderzwaan	31-05-2004	Solitair, later gepaard
9507328	Arkemheen, Gld	29-07-2003	broedvogel	15-09-2004	Gepaard met 9507329
9507329	Arkemheen, Gld	29-07-2003	broedvogel	03-07-2004	Gepaard met 9507328

Verder verwachten wij dat een groot aandeel van onze vogels op of rond de randmeren de vleugelrui doorbrengen. Dit wordt bevestigd door aflezingen van ringen rond het IJmeer en het Gooimeer. Sinds 2008 brengt een klein aantal vogels ook de ruiperiode door in en om Almere.

Figuur 1. Terugmeldingen buiten de gemeente Almere van in Almere geringde zwanen.

Uit tabel 1 blijkt dat er uitwisseling plaats vindt tussen broedpopulaties, zowel door dispersie van jongen als door het verplaatsen van broedparen tussen opvolgende jaren. De meest opmerkelijke verplaatsing betrof het succesvolle paartje uit Arkemheen dat met jongen daar door Frank Majoor werd geringd. In 2004 dook dit paartje op op het Almeerse Stadslandgoed de Kemphaan en broedde daar succesvol. In 2005 hebben ze waarschijnlijk ook in de buurt een broedpoging ondernomen. De man vloog zich vervolgens op 10 juni 2005 dood tegen een bouwkeet. In 2006, 2007 en 2008 werd de vrouwelijke partner weer terug in Arkemheen gezien. Naast de Arkemheen-Almere-Arkemheen verplaatsing kunnen we ook het paar noemen dat in 2005 in een tochtsloot buiten Almere broedde, en in het volgende jaar verkaste naar een tuin in Almere en daar een succesvol broedsel had. Opmerkelijk was ook dat in 2005 de vogels erg schuw waren en in 2006 het brood bijna uit de hand aten.

Deze gegevens beschouwend kunnen we het beeld van super-sedentaire parkknobbelzwanen naar het rijk der fabelen verwijzen. In de jaren van

onvolwassenheid treedt een intense vermenging op tussen stadvogels en vogels van het buitengebied. Hoewel plaatstrouw van volwassen broedvogels de regel lijkt, zijn zelfs daar opmerkelijke uitzonderingen op.

Soap

Het gemak waarmee de vogels individueel gevolgd worden geeft ons ook in detail inzicht in het familieleven. Het romantische beeld dat veel mensen hebben van paartrouw en liefdevolle jongenverzorging verdient nu ook nuancering. Echtscheidingen, promiscuïteit in de puberjaren, molesteren van eigen jongen en kidnapping; het is geen schering en inslag maar het gebeurt daarentegen te vaak om het te negeren. Zonder ringwerk zou dat grotendeels onopgemerkt blijven. We hopen de komende jaren hier nog meer zicht op te krijgen zodat deze fenomenen ook cijfermatig kunnen worden onderbouwd.

Zwanen en mensen

De zwaan heeft sinds mensenheugenis een speciale plek in ons leven. Er zijn uit meerdere culturen oeroude legendes bekend waarin zwanen een belangrijke rol spelen (Lemaire, 2007). Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook nu nog speciale relaties ontstaan tussen stadbewoners en de zwanen. Bij de zwaan zal deze 'liefde' vooral door de maag gaan, voor veel mensen is die relatie dieper. Wat bijvoorbeeld te denken van de bewoonster die heel graag de ring van 'haar overleden zwanenman' wilde krijgen? Of de vrouw die de as van 'haar zwaan' in een urn op de schoorsteen heeft staan?

De meerderheid van de broedparen in de stad heeft een kring van bewoners om zich heen die het wel en wee van 'hun' zwanen volgen en direct aan de telefoon hangen als er iets mis is. Deze innige relatie betekent dus dat vogels in nood kunnen rekenen op bijstand. Zo zijn inmiddels vele tientallen zieke of gewonde zwanen door ons of de dierenambulance gevangen en bij het dierenasiel Naarden binnengebracht. De aandacht en zorg die stadse zwanen krijgen in tegenstelling tot hun polder-soortgenoten, zou wel eens een belangrijke parameter voor de overleving van de stadsvogels kunnen zijn. En zolang deze stadse zwanen veel jongen produceren, is de stedelijke populatie een belangrijke bron voor het buitengebied. Waarschijnlijk zijn de populatiebepurende maatregelen zoals die voor de landbouw worden toegepast dan te vergelijken met het spreekwoordelijke dweilen met de kraan open!

Jonge zwanen die in september en oktober gaan rondvliegen en hun vliegbrevet nog niet hebben komen terecht op daken van scholen, rotondes, binnentuinen, dakterrassen, balkons etc. Verder krijgen we jaarlijks zo'n 20-40 zwanen gemeld met vishaken of visdraad. De ringen bieden bij het loslaten goede diensten, omdat de vogels precies losgelaten kunnen worden op de plek waar zij vandaan kwamen. Op deze wijze hebben we ook partners kunnen herenigen na een tijdelijke gedwongen scheiding. En zelfs wij blijken dan ook menselijk. Blijf maar eens onbewogen als je dan bij de hereniging het begroetingsritueel ziet!

Stad en ommeland, aanpak bij landbouwschade

Ebbinge *et al.* (1998) hebben de effecten op de aantalsontwikkeling van verschillende beheersscenario's geschetst. Daarbij is vooral geleund op de gegevens van de Zwanenwerkgroep van Avifauna Groningen, voor het grootste deel ging het daarbij om 'polderzwanen'. Het lijkt gezien de verschillen in doodsoorzaken en voedselsamenstelling waarschijnlijk dat er verschillen zijn in zowel jongenproductie als overleving binnen de verschillende leeftijdsklassen tussen de polder en de stad. We hopen daarvoor in de toekomst een goed beeld te krijgen van deze populatieparameters van onze stadse zwanen in vergelijking met poldervogels. Met die gegevens kan een nauwkeuriger beeld verkregen worden van populatieontwikkelingen.

Dankwoord

Zonder de betrokkenheid van de Almeerse bevolking zouden we niet zo veel gegevens boven tafel krijgen. Daarenboven voegt het een heel bijzonder sociaal aspect aan ons veldwerk toe. Ook alle melders van vogelringen zijn van grote waarde voor ons onderzoek. Daarbij willen we vooral Willem van de Waal noemen die in Groot-Amsterdam vele meldingen heeft verzorgd. Frank Majoor gaf informatie over de Arkemheen vogels. Jan Beekman (ZWG-Avifauna Groningen) voorzag een eerdere versie van dit artikel van waardevol commentaar. Dank daarvoor!

Literatuur

Ebbinge, B.S., J.A.P. Heesterbeek, J.H. Beekman 1998. Knobbelswanen in Noord- en Zuid-Holland, een modelmatige benadering van de aantalsontwikkeling bij verschillende beheersscenario's. IBN-DLO.

Lemaire T., 2007. Op vleugels van de ziel, vogels in voorstelling en verbeelding. ANBO Amsterdam.

Langjarig ijsvogelonderzoek in Duitsland

Jelle Harder

In Duitsland was de Ijsvogel in 2009 soort van het jaar. Voor mij was dat aanleiding in maart de lezingendag in Duitsland over Ijsvogels te bezoeken. Daarna kwam er een vervolg: in juli mochten wij mee bij het controleren van Ijsvogelnesten en ringen van jonge Ijsvogels in Duitsland. Een unieke ervaring.

Onderzoek M. Bunzel-Drüke en O. Zimball

Op de lezingendag hielden verschillende sprekers een verhaal. Maar klapper van de dag vond ik de bijdrage van Dr. Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball. Beide wetenschappers zijn verbonden aan een biologisch station. In hun vrije tijd doen zij al meer dan 33 jaar (!) onderzoek in Sauerland aan Ijsvogels. Het onderzoeksgebied is circa 1700 km² groot.

Margret en Olaf volgen de Ijsvogels in hun gebied al vanaf 1976. Zij richten zich op de ontwikkeling van de ijsvogelstand, noteren allerlei broedbiologische gegevens, ringen de oude en de jonge vogels, bekijken de habitat van de Ijsvogels en analyseren de resultaten. Jaarlijks proberen ze zoveel mogelijk beken en riviertjes na te lopen op mogelijke broedplaatsen. Daarna komen ze bij die plaatsen nog enkele malen terug om de leeftijd van de jongen vast te stellen en zodoende op het juiste moment terug te zijn om ze te ringen.

Figuur 1. Dr. Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball ringen een Ijsvogel en noteren de gegevens.

Tot 2009 hebben Margret en Olaf de jongen van 1310 broedsels geringd. Het aantal eieren van die broedsels was bijna altijd 6 of 7 (enkele keren 8 eieren, weinig voorkomend 1, 2 of 3 eieren). Geringde Ijsvogels die werden teruggemeld zijn vooral gemeld uit westelijke en zuidwestelijke